המעברות

שיכונים זמניים לעולים חדשים בשנים 1960-1950

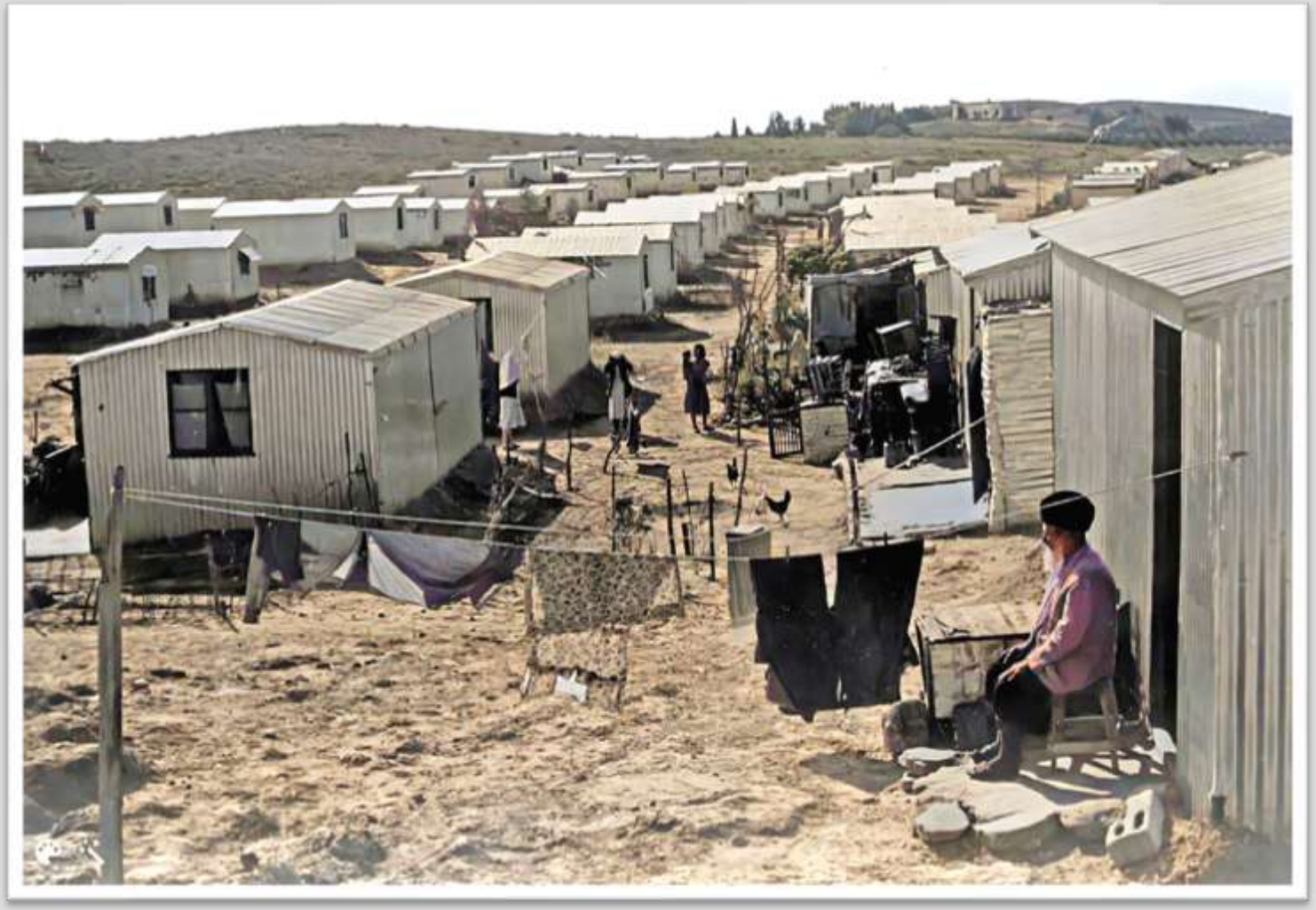

אבני מורשת

תחקיר וכתיבה
ד"ר יואל פיקסלר

עם הקמת המדינה החל גל עלייה גדול של עולים, ועל מנת שניתן יהיה לקלוט אותם בצורה מסודרת (רישום פרטים אישיים, מצב בריאות, מתן חיסונים וכו') שיכנו אותם ב"מחנות עולים", שהיו באחריות מחלקת הקליטה של הסוכנות היהודית. העולים היו אמורים להישאר במחנה עד שבוע ימים, אך עקב זרם העולים שהלך וגבר, תהליך הקליטה נתארך ומספר העולים ששהו במחנות הלך וגדל, הוקמו מחנות נוספים, כך שבסוף שנת 1949 שהו במחנות העולים קרוב למאה אלף (100,000) אנשים.

המחנות הוקמו ללא תשתיות מתאימות, והשהות בהם הייתה בלתי נסבלת.

יש לציין כי עלות אחזקת המחנות כולל מזון, רפואה וכו' הייתה על הסוכנות היהודית, מכיוון שהעולים אשר שהו במחנות לא יכלו לצאת לעבוד ולהתפרנס מפני שהיו בהמתנה לקליטה ולרישום לקבלת אזרחות. המצב במחנות העולים היה כה קשה שראשי היישוב חששו מהתפרצות אלימה במחנות.

מחנה עולים שער מנשה, 1950
צלם לא ידוע

לוי אשכול, שהיה בתקופה זו גזבר הסוכנות ומנהל מחלקת ההתיישבות, אמר בישיבת הנהלת הסוכנות כי במחנות העולים שוהים כמאה אלף עולים ללא תעסוקה, ובמהלך השנה הקרובה אמורים להתווסף עוד כמאתיים אלף עולים חדשים. מצב זה היה בלתי אפשרי, והוא הציע להקים שיכוני עולים לתקופת מעבר ולפזרם לכל אורך הארץ, כשהעולים יצטרכו לדאוג לצרכי עצמם.

צילום: לשכת העיתונות הממשלתית

לוי אשכול

בשיכונים אלה אשר לימים נקראו "מעברות", הוקמו תשתיות ארעיות שכללו אוהלים או צריפים, מתוך הנחה שלאחר תקופה קצרה ייקלטו העולים באופן קבע ביישובים ובחברה הישראלית.

בחודש מאי 1950 הוקמה ה"מעברה" הראשונה בהרי ירושלים על מורדות נחל כסלון עבור עולים אשר יעסקו בנטיעות לייעור הרי ירושלים, והעיתונות בישרה על המושג החדש "מעברה".

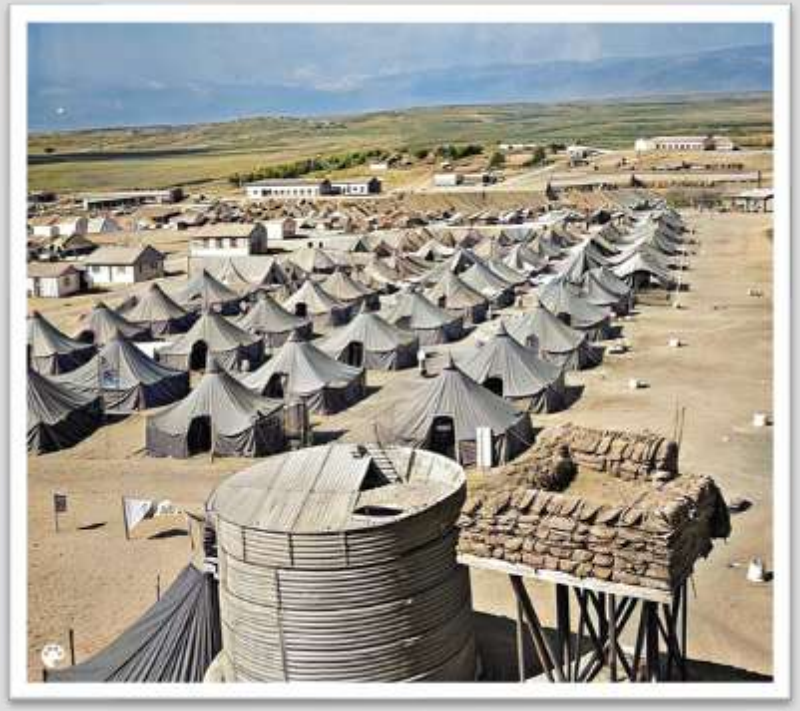

מעברת כסלון, נבנתה מאוהלים

צילום: ורנר בראון

הקמת המעברות כללה אוהלים, בדונים, פחונים וצריפים למגורים מתוך כוונה שהם יהיו ארעיים בלבד, העלויות תהיינה נמוכות וניתן יהיה להקים אותן תוך זמן קצר. נבנו גם צריפי עץ למתן שירותים מרכזיים כגון: בתי תינוקות, גני ילדים, בתי ספר, מרפאות, בתי כנסת ועוד. המעברות סווגו לארבעה סוגים:

מעברות עירוניות: הוקמו בסמיכות לערים מבוססות שהיוו בסיס תעסוקתי לעולים שגרו בהן.

מעברות חקלאיות: הוקמו בסביבת כפרים וישובים חקלאיים. העולים שהתגוררו במעברות אלה הועסקו בעבודה חקלאית.

מעברות מעורבות: הוקמו בסביבת מושבות גדולות אשר סיפקו מקומות תעסוקה לעולים הן בתחום העירוני והן בתחום החקלאי.

מעברות עצמאיות: נועדו להוות גרעין התיישבותי ליישובים עצמאיים שיקומו במקום בהמשך (קריית שמונה, ירוחם ועוד)

מעברת בית ליד, נבנתה מפחונים

צילום: זולטן קלוגר

מעברת חולון נבנתה מצריפי עץ

צלם לא ידוע

עד סוף שנת 1950 הוקמו ברחבי הארץ 62 מעברות והתגוררו בהן 93,000 נפש (עוד כ-40,000 נפש התגוררו במחנות עולים). אוכלוסיית המעברות היוותה חתך של כל אוכלוסיית העולים לארץ ישראל מאז קום המדינה. הבולטים בהם היו עולים מרומניה ומעירק שהגיעו לאחר הקמת המעברות. בסוף שנת 1951 הגיע מספר המתגוררים במעברות ל-220,000 נפש. מספר זה מהווה שליש מסך העולים בתקופה זו, כאשר שני השליש האחרים נקלטו בארץ ויצאו מהמעברות בדרכים שונות (סיוע של קרובים, בעלי מקצוע, השכלה, בעלי יוזמה ועוד).

מעברת טבריה, דצמבר 1951

צילום: פריץ שלזינגר

על מנת לקבוע את מיקום המעברות וגודלן, הוקמה מועצה עליונה לתכנון שכללה נציגים משבעה משרדי הממשלה, נציגי הסוכנות היהודית ונציג הקרן הקיימת לישראל. אלה הקימו ועדת משנה שכללה את נציגי הסוכנות היהודית, משרד הביטחון ומשרד העבודה בלבד. ועדת משנה זו הייתה נתונה להשפעתם של גורמים שונים (מפלגתיים, כלכליים ועוד) ועקב כך נוצרו עיוותים, כגון: עיר כמו תל אביב, אשר מנתה בשנת 1948 כ-254,000 תושבים, קיבלה תחת חסותה רק שתי מעברות שכללו סך הבול 3,700 נפש.

או העיר רמת גן, אשר התנגדה להקמת מעברה בשטחה, לא קיבלה אף מעברה. היו יישובים קטנים (כגון: עפולה, נהריה, יקנעם) אשר בהן המעברות הכפילו או אף שילשו את סך הבול תושביהן.

רמת גן, 1945
צילום: ד"ר יעקב רוזנר

תל אביב, 1940
צלם לא ידוע

בחודש פברואר 1951 הוציאה הממשלה צו בו נקבע שהרשויות המקומיות הן האחראיות למתן שירותים מוניציפליים למעברות. התקצוב באמצעות משרד הפנים, כמובן שלא היה מספק, והיה על המועצות המקומיות להעלות את המיסים על מנת לכסות את ההוצאות. המעברות העצמאיות תוקצבו על ידי משרדי הממשלה והסוכנות.

המעברות התפרשו על פני כל המדינה, מקריית שמונה (חלסה) בצפון ועד אילת בדרום. בסך הכול נמנו כ-109 מעברות אשר לא כולן פעלו בו זמנית. מתחילת שנת 1952 הוחל בצמצום מספר המעברות בקצב איטי, ומספר תושבי המעברות ירד מ-157,000 עד ל-88,000 נפש באמצע 1955. מרבית תושבי המעברות עברו בשנים 1957 – 1960 לשיכוני קבע ובסוף שנת 1963 נמנו במעברות כ-15,000 נפש.

נשים מבשלות במעברה

צילום: זולטן קלוגר

מעברת נוף ים ומולה השיכונים שנבנו עבור העולים

צלם לא ידוע

מעברת חלסה (קרית שמונה)
1951
צלם לא ידוע

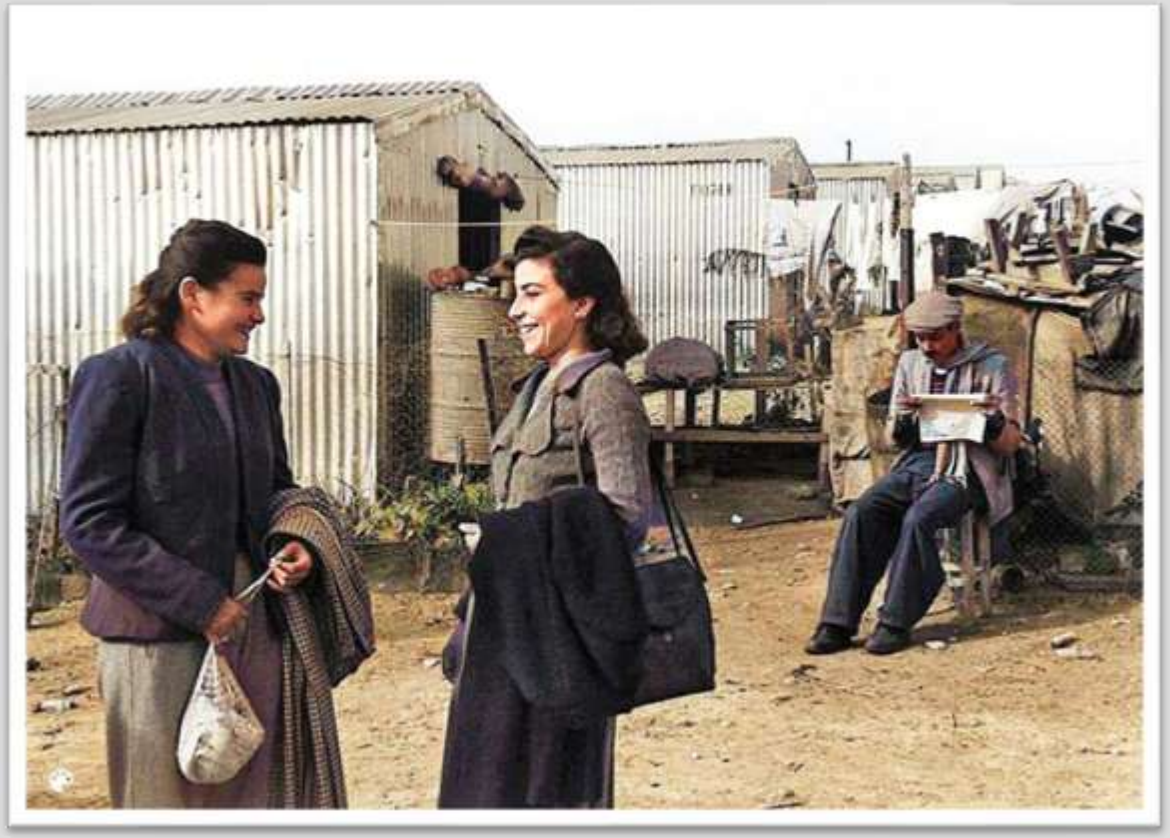

מעברת נהריה
נבנתה מפחונים
צילום: פריץ כהן

מעברת תל חי,
נבנתה מאוהלים
צילום: זולטן קלוגר

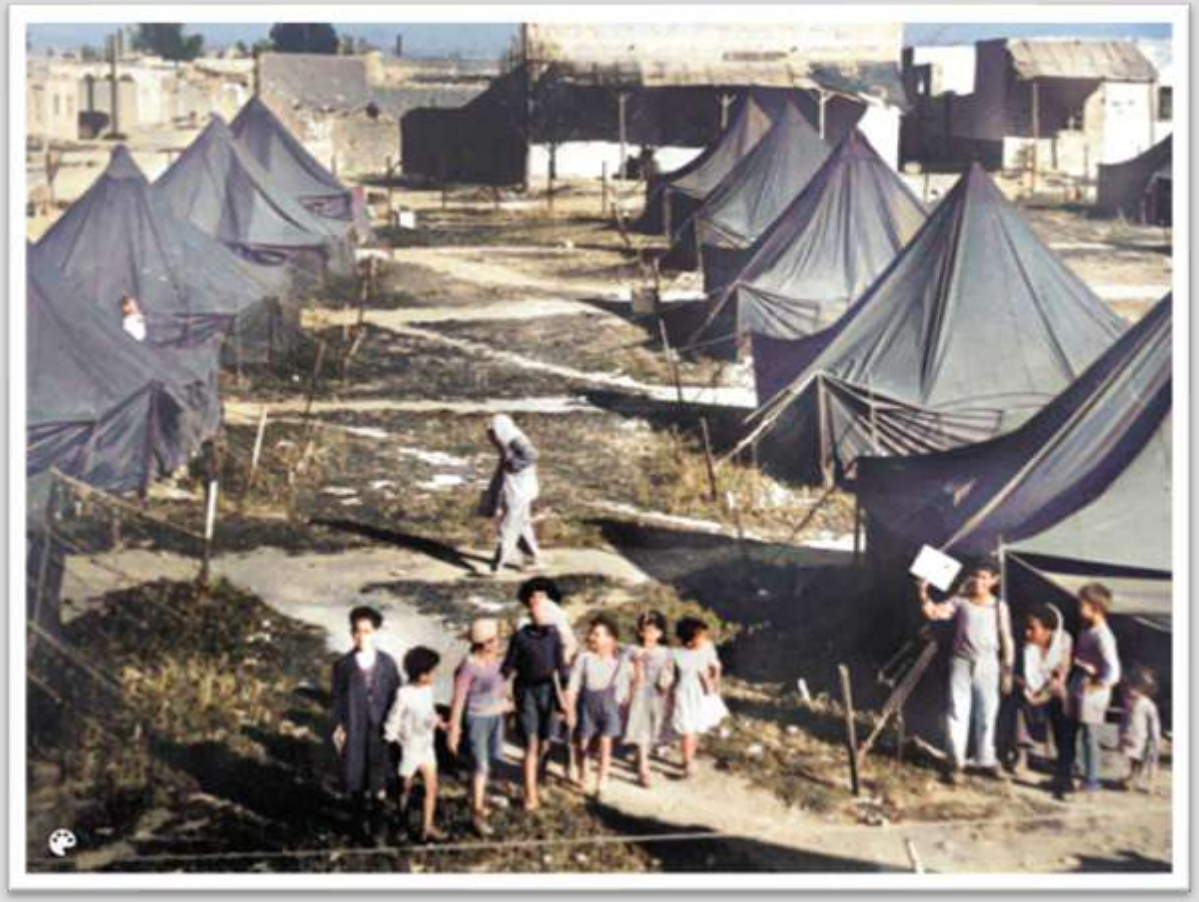

מעברת באר שבע,
1950
צלם לא ידוע

אין כמו זכרונות מזכרת בתיה

מקורות:

- **הארכיון הציוני**
- תמונות **מפיקיוויקי**
- יואל פיקסלר, **נרקיסים באהל**, עורכת מירי שחם
- **המעברות בְּרחובות**, מצגת ב"אבני מורשת"

אנו מכבדים את זכויותיהם של בעלי זכויות יוצרים ומשקיעים מאמצים באיתור בעלי זכויות יוצרים לצורך שימוש בחומרים המופיעים באתר. השימוש נעשה על פי סעיף 27א לחוק זכויות יוצרים תשס"ח-2007, ואם לדעתכם נפגעה זכותכם כבעלים של זכויות יוצרים בחומר המופיע באתר זה, הנכם רשאים לפנות באמצעות דואר אלקטרוני לכתובת: info@hamoreshet.org.il בבקשה לחדול מעשיית השימוש ביצירה, וציינו שם מלא ומספר טלפון, וצרפו צילום מסך וקישור לדף הרלוונטי באתר.

הפקה: מתנדבי קבוצת אבני מורשת – תקשורת לנכסי מורשת מוחשית [04/2025]

תחקיר, צילום וכתיבה: יואל פיקסלר

עיצוב: זאב הררי

אבני מורשת